

Svetlana Aleksijevič

ČERNOBILJSKA
MOLITVA

HRONIKA BUDUĆNOSTI

Prevela s ruskog
Enisa Uspenski

■ Laguna ■

Naslov originala

Светлана Алексиевич
Чернобыльская молитва

Copyright © 2013 by Svetlana Alexievich
Translation copyright © 2016 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Mi smo vazduh, mi nismo zemlja...

M. Mamardašvili

Sadržaj

<i>Istorijska beleška</i>	9
<i>Usamljen ljudski glas.</i>	15
<i>Autorkin intervju sa samom sobom o propuštenoj istoriji i o tome zašto Černobilj dovodi u sumnju našu sliku sveta</i>	35
GLAVA PRVA	47
Zemlja mrtvih.	49
Vojnički hor.	89
GLAVA DRUGA	109
Venac stvaranja.	111
Narodni hor.	201
GLAVA TREĆA	213
Oduševljenje tugom	215
Dečji hor.	301

<i>Usamljen ljudski glas</i>	311
<i>Umesto epiloga</i>	325
Enisa Uspenski: Roman glasova Svetlane Aleksijevič	327
O autorki	339

Istorijska beleška

„**B**elorusija... Za svet mi smo *terra incognita* – nepoznata, neistražena zemlja. 'Bela Rusija' – tako je otprilike na engleskom jeziku ime naše zemlje. Za Černobilj svi znaju, ali samo u vezi sa Ukrajinom i Rusijom. Mi tek treba da ispričamo o sebi...“

Narodne novine, 27. april 1996.

„**Dana 26. aprila 1986. g. u 1 sat 23 minuta i 58 sekundi** serija eksplozija razorila je reaktor i postrojenje četvrtog energetskog bloka Černobiljske nuklearne elektrane, smeštene u blizini beloruske granice. Černobiljska katastrofa je najveća tehnološka katastrofa XX veka.

Za malu Belorusiju (oko deset miliona stanovnika) ona je postala nacionalna nesreća, iako sami Belorusi nemaju nijednu nuklearnu elektranu. To je, kao i pre, agrarna zemlja, sa pretežno seoskim stanovništvom. U godinama Velikog otadžbinskog rata nemački fašisti uništili su 619 sela zajedno sa celokupnim stanovništvom. Posle Černobilja zemlja je izgubila 485 sela i zaselaka: 70 ih je zauvek zakopano pod

zemljom. U ratu je poginuo svaki četvrti Belorus, danas svaki peti živi na kontaminiranoj teritoriji. To je ukupno 2,1 milion ljudi, od kojih su 700.000 – deca. Među faktorima demografskog gašenja radijacija zauzima glavno mesto. U Gomeljskoj i Mogiljevskoj oblasti (koja je najviše postradala od černobiljske katastrofe) smrtnost nadmašuje broj rođenih za 20%.

Kao posledica katastrofe u atmosferu je izbačeno 50×10^6 kirija (Ci) radionuklida, od toga je 70% palo na Belorusiju: 23% njene teritorije kontaminirano je radionuklidima – više od 1 Ci/km² cezijuma-137. Poređenja radi: u Ukrajini je kontaminirano 4,8% teritorije, a u Rusiji 0,5%. Površina obradivog zemljišta koja je kontaminirana sa 1 i više Ci/km² iznosi preko 1,8 miliona hektara, a stroncijumom-90, sa 0,3 i više Ci/km² – oko 0,5 miliona hektara. Iz poljoprivrednog obrta isključeno je više od 264.000 hektara zemlje. Belorusija je zemlja šuma. Ali 26% šuma i više od polovine livada leže na obalama reka Pripjat, Dnjepar, Sož, koje su u zoni radioaktivne kontaminacije...

Kao posledica stalnog uticaja malih doza radijacije, iz godine u godinu u zemlji raste broj obolelih od karcinoma, umno zaostale dece, kao i dece sa neuropsihijatrijskim poremećajima i genetskim mutacijama...“

Zbornik *Černobilj*, Beloruska enciklopedija, 1996,
str. 7, 24, 49, 101, 149.

„Prema podacima merenja, 29. aprila 1986. godine visok stepen radijacije zabeležen je u Poljskoj, Nemačkoj, Austriji, Rumuniji, 30. aprila u Švajcarskoj i Severnoj Italiji, 1. i 2. maja u Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Velikoj Britaniji, severnoj Grčkoj, 3. maja u Izraelu, Kuvajtu, Turskoj...“

Čestice materije u gasovitom stanju koje su izbačene na veliku visinu širile su se na sve strane: 2. maja registrovane

su u Japanu, 4. maja u Kini, 5. u Indiji, 5. i 6. maja u SAD i Kanadi.

Trebalo je manje od nedelju dana da Černobilj postane problem celog sveta...“

*Zbornik Posledice černobiljske havarije
u Belorusiji, Minsk,*

*Međunarodni viši koledž za radioekologiju „Saharov“,
1992, str. 82.*

„Četvrti reaktor, nazvan objektom 'Štit', i dalje čuva u svojoj utrobi od olova i armiranog betona 200 tona nuklearnog materijala. Pritom je gorivo delimično pomešano s grafitom i betonom. Šta se danas sa njim dešava – niko ne zna.

Sarkofag je izgrađen na brzinu, njegova konstrukcija je jedinstvena i inženjeri iz Petrograda verovatno mogu biti ponosni. Trebalo je da služi trideset godina. Međutim, montiran je 'daljinski', ploče su zavarene uz pomoć robota i helikoptera – zato su se pojavile pukotine. Prema nekim podacima, ukupna površina zazora i pukotina danas iznosi više od 200 kvadratnih metara, iz njih se neprekidno emituju aerosoli. Ako vetar duva sa severa, na jugu se pojavljuje pepeo sa uranom, plutonijumom, cezijumom. Štaviše, po sunčanom danu, kada je isključeno svetlo, u reaktorskoj sali mogu se videti stubovi svetlosti koji padaju odozgo. Šta je to? Unutra prodire i kiša. A kada do goriva dopre vlaga, moguća je lančana reakcija...

Sarkofag je pokojnik koji diše. Diše smrću. Koliko će još tako? To niko ne zna, zasad nije moguće doći do sklopova konstrukcije da bi se saznalo koliko oni mogu da izdrže. Ali svima je jasno da bi rušenje 'Štita' dovelo do posledica još razornijih od onih 1986. godine...“

Časopis Ogonjok, 17. april 1996.

„Pre Černobilja... na 100.000 stanovnika Belorusije bilo je 82 slučaja onkoloških oboljenja. Danas je statistika sledeća: na 100.000 ima ih 6.000. Broj obolelih se povećao skoro 74 puta.

Smrtnost se za poslednjih deset godina povećala za 23,5%. Od 14 ljudi od starosti umre jedan čovek, uglavnom se umire u najproduktivnijoj dobi 46–50 godina. U najzagađenijim oblastima prilikom medicinskog pregleda utvrđeno je: od deset ljudi sedam je bolesnih. Putuješ selima i zaprepasti te veličina groblja...“

„Do sada nisu poznati mnogi brojevi... Oni se i dalje drže u tajnosti, pošto su čudovišni. Sovjetski Savez je poslao na mesto katastrofe 800.000 vojnika za hitne intervencije, kao i likvidatora,* prosečne starosti od 33 godine. A dečaci su išli u vojsku odmah posle srednje škole...“

Samo u Belorusiji, na spisku likvidatora vode se 115.493 čoveka. Prema podacima Ministarstva zdravlja, od 1990. do 2003. godine umrla su 8.553 likvidatora. Po dva čoveka na dan...“

„Ovako je počela priča...“

Godina je 1986... Na naslovnim stranicama sovjetskih i inostranih dnevnih novina pojavile su se reportaže o suđenjima odgovornima za černobiljsku katastrofu...“

A sada... Zamislite praznu četvorospratnicu. Zgrada bez stanara, ali sa stvarima, nameštajem, odećom, koje više nikada niko neće moći da koristi. Zato što je ta zgrada u Černobilju... Ali upravo su u takvoj zgradi mrtvog grada

* Naziv koji se ustalio u ruskom jeziku a odnosi se na pripadnike vojske, milicije, na vatrogasce, tehničare, medicinsko osoblje i brojne druge koji su po službenoj dužnosti ili dobrovoljno učestvovali u eliminaciji posledica havarije u Černobilju. (Prim. prev.)

držali omanju pres-konferenciju oni koji je trebalo da sude krivcima za nuklearnu havariju. Na najvišem nivou, u CK KPSS, doneta je odluka da se pretres održi na mestu zločina. U Černobilju. Suđenje se održalo u zgradi mesnog Doma kulture. Na osuđeničkoj klupi njih šestorica – direktor nuklearne elektrane Viktor Brjuhanov, glavni inženjer Nikolaj Fomin, zamenik glavnog inženjera Anatolij Djatlov, šef smene Boris Rogožin, šef pogona reaktora Aleksandar Kovaljenko, inspektor Državnog elektronadzora SSSR Jurij Lauškin.

Mesta za publiku su prazna. Sedi samo jedan novinar. Uostalom, ovde više nema ljudi, grad je 'zatvoren', kao 'zona stroge radijacijske kontrole'. Ali, nisu li je iz tih razloga i izabrali za mesto suđenja – što manje svedoka, manje i buke? Nema televizije, i nema zapadnih novinara. Naravno, na osuđeničkoj klupi svi žele da vide desetak odgovornih činovnika, a među njima i Moskovljane. Odgovornost je trebalo da snosi i savremena nauka. Ali su se zaustavili na 'otpravnicima'.

Presuda... Viktor Brjuhanov, Nikolaj Fomin i Anatolij Djatlov dobili su po deset godina. Druge su osudili na kraće kazne. Anatolij Djatlov i Jurij Lauškin umrli su u zatvoru, od posledica jake radijacije. Glavni inženjer Nikolaj Fomin je skrenuo pameću... Ali direktor elektrane Viktor Brjuhanov izdržao je kaznu do poslednjeg dana – svih deset godina. Na izlazu su ga dočekali rođaci i nekolicina novinara. Događaj je prošao neopaženo.

Bivši direktor živi u Kijevu, radi kao običan službenik u jednoj firmi...

Ovako se završila priča..."

„Ukrajina će uskoro otpočeti da gradi grandiozni objekat. Nad sarkofagom kojim je 1986. prekriven četvrti blok Černobiljske nuklearne elektrane pojavice se novi pokrivač

pod imenom 'Luk'. Za taj projekat će u najskorije vreme 28 zemalja-donatora uložiti živi kapital – više od 768 miliona dolara. Trebalo bi da novi pokrivač traje, ne kao prethodni 30, već 100 godina. Zamišljen je grandioznije, zato što će imati dovoljno veliki obim da se mogu izvesti radovi za pretovar otpada. Biće potreban masivan temelj: faktički, biće potrebno da se napravi veštačka stena od betonskih stubova i ploča. Zatim će morati da se pripremi skladište za radioaktivni otpad koji će biti izvučen ispod starog sarkofaga. Novi pokrivač će biti napravljen od čelika visokog kvaliteta, koji će moći da zadrži gama zračenje. Samo metala će trebati 18.000 tona...

'Luk' će postati građevina bez presedana u istoriji čovečanstva. Kao prvo, zapanjujuće su njegove razmere – to je dvostruka obloga visine 150 metara. A estetski, približiće se Ajfelovoj kuli..."

*Prema materijalu beloruskih
internet novina 2002–2005.*

Usamljen ljudski glas

„**N**e znam o čemu da pričam... O smrti ili o ljubavi? Ili je to jedno te isto... O čemu?

...Tek što smo se venčali. Još smo hodali držeći se za ruke, čak i kada smo išli u prodavnicu. Uvek zajedno. Govorila sam mu: 'Volim te.' Ali nisam znala koliko ga volim. Samo sam pretpostavljala... Stanovali smo u samačkom hotelu vatrogasnog odeljenja u kojem je radio. Na prvom spratu. Tamo su bile još tri mlade porodice, jedna kuhinja za sve nas. A dole, u prizemlju, bili su parkirani kamioni. Crveni vatrogasni kamioni. To je bila njegova služba. Uvek sam znala gde je i šta se s njim dešava. Usred noći čujem neku buku. Vika. Pogledam kroz prozor. Ugledao me je: 'Zatvori luftere i lezi da spavaš. U elektrani je izbio požar. Brzo ću ja.'

Samu eksploziju nisam videla. Samo plamen. Sve je bilo obasjano... Čitavo nebo... Visok plamen... Gar. Užasna vrućina. A njega nema i nema. Garež se pojavila zato što je goreo bitumen, krov elektrane je bio zaliven bitumenom. Gazili smo, sećao se kasnije, kao po smoli. Gasili smo požar, a on je klizio. Dizao se. Zbacivali su gorući grafit nogama...

Otišli su bez azbestnih odela, u onome u čemu su bili, u košuljama, tako su otišli. Niko ih nije upozorio, pozvali su ih da gase običan požar...

Četiri sata... Pet sati... Šest... U šest sati trebalo je da idemo kod njegovih roditelja da sadimo krompir. Od grada Pripjata do sela Sperižje, gde su živeli njegovi roditelji, ima četrdeset kilometara. Da seje, da ore... On je to voleo... Majka je često spominjala kako mu ona i otac nisu dali da ide u grad, čak su i novu kuću podigli. Uzeli su ga u vojsku. Služio je u Moskvi u vatrogasnoj jedinici, i kad se vratio: samo u vatrogasce! Ništa drugo nije hteo. (*Ćuti.*)

Ponekad, kao da mu čujem glas... Živ... čak ni fotografije ne deluju tako na mene kao glas. Ali on mene nikada ne zove. U snu... Ja njega zovem...

Sedam sati... U sedam sati su mi javili da je u bolnici. Pojurila sam tamo, ali su bolnicu već opkolila policijska kola, nikog nisu puštali. Samo su puštali kola hitne pomoći. Milicioneri su vikali: kolima ne prilazite, brojači su polude-li! Nisam samo ja došla, sve žene su dotrčale, sve čiji su se muževi te noći našli u elektrani. Pojurila sam da potražim poznanicu, radila je tu kao lekar. Uхватила sam je za mantil dok je izlazila iz kola: 'Pusti me da uđem!' – 'Ne mogu! Loše mu je. Svima im je loše.' A ja je držim: 'Samo da ga vidim.' – 'Dobro', kaže, 'požurimo. Na petnaest-dvadeset minuta.' Videla sam ga... Sav natekao... Oči – kao da ih nema... 'Treba mleka. Mnogo mleka!', reče mi poznanica. 'Da popiju bar po tri litra.' – 'Ali on ne pije mleko!' – 'Sad će ga piti.' Uskoro će se mnogi iz bolnice razboleti: lekari, medicinske sestre, a posebno bolničarke. Umreće. Ali tada to niko nije znao...

U deset sati umro je operater Šišenok. On je prvi umro... Prvog dana... Saznali smo da je pod ruševinama ostao drugi

– Valera Hodemčuk. Nisu ga izvukli. Zabetonirali su ga. Ali mi tada još nismo znali da će oni biti tek prvi...

Pitam ga: 'Vasenjka, šta da radimo?' – 'Idi odavde! Idi! Trudna si!' – 'Moram prvo da ti donesem mleko, pa ćemo odlučiti.'

Dotrčala je moja drugarica Tanja Kibenok... Njen muž je u toj istoj sobi. S njom je njen otac, kolima su. Sedamo i vozimo se u obližnje selo po mleko, oko tri kilometra od grada... Kupujemo mnogo tegli mleka, po tri litra... Šest, da bi bilo za sve... Ali od mleka su užasno povraćali... Stalno su gubili svest, davali su im infuziju. Lekari su iz nekog razloga tvrdili da su se otrovali gasovima, niko nije govorio o radijaciji. Grad je ispunila vojna tehnika, zakrčila je sve puteve. Svuda su bili vojnici. Prestali su da idu vozovi, šinobusi... Ulice su prali nekim belim praškom... Brinula sam kako ću sutradan da dođem do sela da mu kupim svežeg mleka. Niko nije govorio o radijaciji. Samo su vojna lica išla s gas-maskama... Građani su iz radnji nosili hleb, otvorene fišeke s bombonama. Kolači su stajali na tezgama... Običan život. Samo... Ulice su prali nekim praškom...

Uveče me nisu pustili u bolnicu. Oko mene je bilo more ljudi... Stajala sam naspram njegovog prozora, prišao je i nešto mi dovikivao. Tako očajnički! U masi je neko uspeo da čuje: noćas ih voze u Moskvu. Žene su se sabile u jednu gomilu. Odučile smo: idemo s njima. Pustite nas našim muževima! Nemate pravo! Tukle smo se, otimale. Vojnici – već je stajao kordon u dva reda – gurali su nas. Onda su izašli lekari i potvrdili, leteće za Moskvu, treba da donesemo njihovu odeću – ona u kojoj su bili u elektrani izgorela je. Autobusi više nisu išli. Trčali smo – preko celog grada... Dotrčali smo s torbama. Avion je već poleteo. Namerno su nas prevarili. Da ne vičemo, ne plaćemo...

Noć... S jedne strane ulice stoje autobusi, stotine autobusa (grad se već spremao za evakuaciju), a s druge strane – stotine vatrogasnih kola. Doterali su ih sa svih strana. Čitava ulica je bila u beloj peni. Mi hodamo po njoj... Pujemo i plaćemo...

Na radiju objavljuju: grad će biti evakuisan na tri do pet dana, ponesite toplu odeću i trenerke, živećete u šumama. U šatorima. Neki su se čak i obradovali – idemo u prirodu! Tamo ćemo dočekati Prvi maj. Čudno. Spremao se pribor za roštilj, kupovalo se vino. Nosili su gitare, magnetofone. Omiljeni majski praznici! Plakale su samo one čiji su muževi stradali.

Ne sećam se kako sam doputovala... Kao da sam došla k sebi kada sam ugledala njegovu majku: 'Mama, Vasja je u Moskvi! Odvezli su ga specijalnim avionom!' Ali, završili smo s povrtnjakom – krompir, kupus (a za nedelju dana selo će biti evakuisano!). Ko je znao? Ko je tada to mogao da zna? Uveče sam mnogo povraćala. Bila sam u šestom mesecu trudnoće. Tako mi je loše... Noću, sanjam da me zove, dok je bio živ, zvao me je u snu: 'Ljusja! Ljusenjka!' Kad je umro, nijednom me nije pozvao. Nijednom... (Plaće.) Ustala sam ujutru s mišlju da sama odem u Moskvu... 'Kud ćeš takva?', plače majka. Na put se spremio i otac: 'Neka te poveze.' Podigli smo novac sa knjižice, sav novac koji su imali.

Ne sećam se puta... Put mi je nestao iz pamćenja... U Moskvi upitamo prvog milicionera u kojoj bolnici leže černobiljski vatrogasci, i on nam reče, začudila sam se, jer su nas plašili: državna tajna, strogo poverljivo.

Šesta bolnica, kod stanice metroa Ščukinska.

U tu bolnicu, specijalnu radiološku, bez propusnica nikog ne puštaju. Dala sam novac portiru, i on mi je rekao: 'Prođi.'

Rekao mi je i na kom su spratu. Opet sam nekog morala da molim... Sedim tako u kabinetu šefice radiološkog odeljenja Angeline Vasiljevne Guskove. Tada još nisam znala kako se zove, ništa nisam pamtila. Znala sam samo da moram da ga vidim. Da ga nađem.

Ona me odmah upita:

– Mila moja! Mila moja... imaš li dece?

Kako da joj priznam?! Shvatam da treba da sakrijem trudnoću. Inače me neće pustiti kod njega! Dobro je što sam mršava, pa se ne primećuje.

– Imam – odgovaram.

– Koliko?

Mislim: 'Treba reći dvoje. Ako kažem jedno – opet me neće pustiti.'

– Dečaka i devojčicu.

– Ako je dvoje, onda verovatno nećeš više rađati. Sad slušaj: centralni nervni sistem je potpuno uništen, koštana srž takođe...

'Pa dobro', mislim, 'biće malo nervozan.'

– Slušaj me dalje: ako budeš plakala – odmah ću te poslati natrag. Grljenje i ljubljenje je zabranjeno. Nemoj da mu se približavaš. Dajem ti pola sata.

Ali ja sam znala da odavde neću otići. Ako odem, to će biti samo s njim. Zaklela sam se.

Ulazim... Oni sede na krevetu, igraju karte i smeju se.

– Vasja! – viču.

Okrenuo se prema meni:

– Oh, braćo moja, gotov sam, ni ovde mi ne da mira.

Smešan je, u pidžami broj četrdeset i osam, a on nosi pedeset i dva. Kratki rukavi, kratke nogavice. Ali otok se povukao s lica... Dali su im neki rastvor...

– A što si ti odjednom nestao? – pitam ga.

Hoće da me zagrli.

– Sedi, sedi – ne da mu doktor da mi pride. – Nema šta tu da se grlite.

Nekako smo to pretvorili u šalu. Onda su se svi skupili, iz drugih soba takođe. Sve naši. Iz Pripjata. Dvadeset osmoro su dovezli avionom. Šta ima tamo? Šta se dešava u gradu? Kažem im da je počela evakuacija, svi će na tri do pet dana da idu iz grada. Momci su ćutali... Tu su bile i dve žene, jedna od njih je na dan nesreće dežurala na kontroli. Zaplakala je...

– Bože dragi! Tamo su mi deca! Šta li je s njima?

Htela sam da budem nasamo s njim, makar samo minut. Momci su to osetili, svaki je izmislio neki razlog, pa su izašli u hodnik. Zagrlila sam ga i poljubila. On se odmakao.

– Nemoj da sediš pored mene, uzmi stolicu.

– Ma sve su to gluposti – odmahнула sam rukom. – Jesi li video gde se desila eksplozija? Šta je to bilo? Vi ste prvi došli...

– Sigurno je sabotaža. Neko je namerno podmetnuo. Svi naši momci veruju da je sabotaža.

Tada se tako govorilo. Mislilo.

Sledećeg dana, kad sam došla, ležali su zasebno, u odvojenim sobama. Kategorički im je bilo zabranjeno da izlaze u hodnik. Nisu smeli da se sastaju. Razgovarali su kucanjem u zid: tačka-crta, tačka-crta... tačka... Lekari su to objasnili time što svaki organizam različito reaguje na određenu dozu zračenja, i ono što može da izdrži jedan, drugi nije u stanju. Čak su i zidovi njihovih soba postali radioaktivni. S leve, s desne strane i sprat ispod njih... Sve bolesnike su iselili... Nikog nije bilo ni pod njima, ni nad njima...

Tri dana sam bila kod moskovskih poznanika. Nudili su mi: uzmi šerpu, uzmi činiju, uzmi sve što ti treba, nemoj da se stidiš. Takvi su to bili ljudi... Baš takvi! Kuvala sam ćureću supu za šestoricu. Šest naših momaka... Vatrogasaca... Iz

jedne smene... Svi su bili dežurni te noći: Vaščuk, Kibenok, Titenok, Pravik, Tiščura. U radnji sam im svima kupila pastu za zube, četkicu, sapun. Ničega nije bilo u bolnici. Kupila sam im i male peškire... Sada se čudim svojim poznanicima, oni su se, naravno, plašili, već su kolale razne priče, ali su mi ipak sami nudili: uzmi sve što ti treba. Uzmi! Kako je on? Kako su ostali? Hoće li preživeti? Preživeti... (*Čuti.*) Srela sam tada mnogo dobrih ljudi, nisam ih sve zapamtila... Svet se suzio u jednu tačku. On... Samo on... Sećam se starije bolničarke koja me je poučavala: 'Ima bolesti koje se ne leče. Treba sedeti i milovati ruke.'

Rano ujutru idem na pijacu, odande – prijateljima, da kuvam supu. Treba sve narendati, iseckati, podeliti na porcije. Neko me je zamolio: 'Donesi koju jabuku.' Nosim šest tegli od pola litra... Uvek za šestoricu! U bolnici... Sedim do večeri. A uveče opet na drugi kraj grada. Koliko bih izdržala? Ali, posle tri dana su mi rekli da mogu odsesti u hotelu za medicinsko osoblje, u bolničkom krugu. Bože, kakva sreća!

– Ali tamo nema kuhinje. Kako ću da im spremam?

– Nećete morati da im spremate. Njihovi želuci više ne mogu da primaju hranu.

Počeo je da se menja – svakog dana zatekla bih drugog čoveka... Opekotine su izbijale na površinu... U ustima, na jeziku i obrazima, prvo su se pojavili mali čirevi, koji su postepeno rasli. Sluzavi beli mehuri. Boja lica... Boja tela... Modar... Crven... Sivosmeđ... A to je sve moje, moje voljeno! To se ne može rečima iskazati! Ne može se napisati! Ne može se ni preživeti... Spaslo me je to što se sve odvijalo munjevitom brzinom, nije se imalo kad ni misliti ni plakati.

Volela sam ga! Još nisam znala koliko sam ga volela! Tek smo se venčali, nismo stigli da se volimo... Idemo ulicom.

On me digne u naručje i zavrti. I ljubi me, ljubi. Ljudi prolaze i smeše se.

Klinika za bolesti izazvane jakim zračenjem – četrnaest dana... Za četrnaest dana čovek umire...

U hotelu su me prvi dan dozimetristi izmerili. Odeća, tašna, novčanik, cipele – sve je 'gorelo'. I sve su mi na licu mesta oduzeli. Čak i donji veš. Nisu mi uzeli samo novac. U zamenu za odeću izdali su mi bolnički mantil, broj pedeset i šest, a ja nosim četrdeset i četiri, a papuče četrdeset i tri, umesto trideset i sedam. Odeću ćemo vam možda doneti, rekoše, a možda i ne, teško da će moći da se 'očisti'. U takvom izdanju sam se i pojavila pred njim. Uplašio se: 'Bože moj, šta ti se desilo?' Ipak sam se snašla i kuvala mu supu. Stavila bih grejač u teglu... U nju bih ubacila nekoliko pilećih komadića... Malih, malečkih... Posle mi je neko dao svoju šerpicu, čini mi se, čistačica ili dežurna iz hotela. Neko daščicu na kojoj sam seckala sveži peršun. U bolničkom mantilu nisam mogla na pijacu, neko mi je donosio zelen. Ali sve je bilo uzaludno, on više nije mogao ni da pije... da proguta sveže jaje... A ja sam htela da nabavim nešto ukusno! Kao da je to moglo da pomogne. Dojurim do pošte: 'Cure', molim, 'moram hitno da pozovem roditelje u Ivano-Frankovsk. Ovde mi umire muž.' Iz nekog razloga, odmah su se dosetile odakle sam i ko mi je muž, istog časa su me spojile. Moji otac, sestra i brat istog dana su poleteli za Moskvu. Doneli su mi stvari. Novac.

Devetog maja... Uvek mi je govorio: 'Ne možeš ni da zamisliš kako je Moskva lepa! Posebno na Dan pobeđe, kad je vatromet. Hoću to da vidiš.' Sedim kraj njega u sobi, otvorio je oči:

- Je li dan ili večer?
- Veče je, devet sati.

– Otvori prozor! Počeće vatromet!

Otvorila sam prozor. Sedmi sprat, čitav grad je pred nama! Buket plamena poleteo je u nebo.

– Divota!

– Obećao sam ti da ću ti pokazati Moskvu. Obećao sam da ću ti na praznik čitav život poklanjati cveće...

Osvrnuh se – vadi ispod jastuka tri karanfila. Dao je pare medicinskoj sestri i ona je kupila.

Pritrčim i ljubim ga:

– Jedini moj. Ljubavi moja.

Zagundao je:

– Šta su ti rekli doktori? Ne smeš da me grliš! Ne smeš da me ljubiš!

Zabranili su mi da ga grlim. Da ga mazim... Ali ja... Ja sam ga podizala i pomagala mu da sedne. Menjala sam posteljinu, stavljala mu toplomer, donosila i odnosila posudu... Brisala sam ga... Celu noć – kraj njega. Pratila sam svaki njegov pokret. Svaki uzdah.

Dobro je što se nije desilo u sobi, već u hodniku... Zavrtilo mi se u glavi, uhvatila sam se za prozor... Jedan doktor je tuda prolazio, uzeo me za ruku. I tek će odjednom:

– Vi ste trudni?

– Ne, ne! – Uplaših se da će nas neko čuti.

– Ne pretvarajte se – uzdahnu on.

Tako sam se zbunila da nisam uspela ništa da ga pitam.

Sutradan me zove načelnica:

– Zašto ste me slagali? – pita me strogo.

– Nije bilo drugog načina. Da sam rekla istinu – poslali biste me kući. Sveta laž.

– Šta ste to uradili!

– Ali s njim sam...

– Mila moja! Mila moja...

Čitav život ću biti zahvalna Angelini Vasiljevnoj Gusko-voj. Čitav život!

Druge žene su takođe dolazile, ali njih nisu pustili. Sa mnom su bile njihove mame: mamama su dozvolili... Mama Volode Pravika sve vreme je molila Boga: 'Uzmi mene, nemoj njega.'

Američki profesor, doktor Gejl... radio je presađivanje koštane srži... Tešio me je: ima nade, malo, ali je ipak ima. Tako snažan organizam, tako jak momak! Pozvali su sve njegove rođake. Dve sestre su došle iz Belorusije, brat iz Lenjingrada – tamo je služio. Mlađa Nataša, imala je četrnaest godina, mnogo je plakala i plašila se. Ali je njena koštana srž odgovarala više od svih ostalih... (*Začutala je.*) Sad mogu o tome da pričam... Pre nisam mogla. Deset godina sam ćutala... (*Začutala je.*)

Kad je čuo da će koštanu srž uzeti od njegove mlađe sestre, oštro je odbio: 'Bolje da ja umrem. Ne dirajte je, ona je mala.' Starija sestra Ljuda imala je dvadeset i osam godina, medicinska sestra, znala je o čemu se radi. 'Samo da on živi', rekla je. Gledala sam operaciju. Ležali su jedno pored drugog... Tamo u operacionoj sali ima veliki prozor. Operacija je trajala dva sata... Kad su završili, gore je bilo Ljudi nego njemu. Na grudima je imala osamnaest uboda, teško je izlazila iz narkoze. I sad je bolesna, invalid... Bila je lepa, snažna devojka. Nije se udala... A ja sam jurcala od jedne do druge sobe, od njega k njoj. Nije više ležao u običnoj sobi, već u specijalnoj barokomori, iza paravana od providne folije, gde je ulaz bio zabranjen. Tamo postoji takva aparatura da se kroz paravan daju injekcije, stavlja kateter... Sve pomoću nekih čičak-tračica i kopčica, i ja sam naučila da baratam... Tiho pomerim paravan i provučem se kod njega... Na kraju su mi dali stoličicu, da je stavim pored njegovog kreveta. Bilo

mu je sve gore, nisam mogla ni na minut da se odvojim od njega. Stalno me je zvao: 'Ljusja, gde si? Ljusenjka!' Zvao me je i zvao... Druge barokomore u kojima su ležali naši momci opsluživali su vojnici, bolničari su odbijali, zahtevali su zaštitna odelja. Vojnici su iznosili posude. Brisali podove, menjali posteljinu... Sve su radili. Odakle su se pojavili vojnici? Nisam pitala... Samo on... On... A svaki dan čujem: umro, umro... Umro je Tiščura. Umro Titenok. Umro... Kao čekićem po glavi...

Stolicu je imao dvadeset i pet do trideset puta na dan. Krvavu i sluzavu. Koža je počela da mu puca na rukama, nogama... Čitavo telo je bilo u plikovima. Kad bi okrenuo glavu, na jastuku bi ostali pramenovi kose... A sve je to moje, rođeno. Voljeno... Pokušala sam da se našalim: 'Baš je zgodno. Ne treba nam češalj.' Uskoro su ih sve ošišali. Njega sam ja šišala. Htela sam sve sama da radim. Da sam mogla fizički da izdržim, dvadeset i četiri sata ne bih ni mrdnula od njega. Bilo mi je žao svakog minuta... Minuta mi je bilo žao... (*Pokriva lice rukama i čuti.*) Došao je moj brat i uplašio se: 'Neću da te pustim!' A otac mu kaže: 'Nju da ne pustiš? Pa ona će kroz prozor da uđe. Popeće se uz požarne stepenice!'

Izašla sam... Vraćam se – na njegovom stočiću pomorandža. Velika, nekako ružičasta... Smeši se: 'Počastili su me. Uzmi.' A medicinska sestra mi maše kroz paravan, ne treba jesti tu pomorandžu. Čim je pomorandža neko vreme bila pored njega, ne treba je jesti, opasno je i dodirnuti je. 'Hajde, jedi', moli me. 'Ti voliš pomorandže.' Uzimam pomorandžu u ruke. A on u tom trenutku zatvara oči i tone u san. Stalno su mu davali injekcije, da spava. Narkotike. Medicinska sestra me gleda, užasnuta... A ja? Ja sam spremna da uradim sve, samo da on ne misli na smrt... I na to da

je njegova bolest užasna, i da ga se plašim... Odlomci nekih razgovora... Neko me savetuje: 'Ne smete da zaboravite da pred vama nije više vaš muž, voljeni čovek, već radioaktivni objekat, s visokom gustinom kontaminacije. Vi niste samoubica. Urazumite se.' A ja, kao luda: 'Ja ga volim! Ja ga volim.' Spava, a ja mu šapučem: 'Volim te!' Hodam po bolničkom krugu: 'Volim te!' Iznosim posudu: 'Volim te!' Sećala sam se kako smo ranije živeli. U našem samačkom hotelu... Noću bi zaspao tek pošto bi me uzeo za ruku. Imao je tu naviku: da me u snu drži za ruku. Celu noć.

A u bolnici, ja njega uzmem za ruku i ne puštam...

Noć. Tišina. Sami smo. Pogledao me je pažljivo, vrlo pažljivo i odjednom mi kaže:

- Tako bih želeo da vidim naše dete. Kakvo li je?
- A koje ćemo ime da mu damo?
- E pa, to ćeš ti sama da smišliš...
- Zašto sama ako smo nas dvoje?
- Onda, ako se rodi dečak, neka bude Vasja, a devojčica
- Nataška.
- Zašto Vasja? Ja imam jednog Vasju. Tebe! Drugi mi ne treba.

Još nisam znala koliko ga volim! On... Samo on... kao slepa! Čak nisam ni osećala trzaje pod grudima... mada sam već bila u šestom mesecu... Mislila sam, ona je unutra, u meni, moja malena, zaštićena je. Moja malena...

Da noćim kod njega, u barokomori, niko od lekara nije znao. Nije im padalo na pamet. Puštale su me medicinske sestre. U početku su me ubeđivale: 'Još si mlada. Šta ti pada na pamet? To više nije čovek nego reaktor. Zajedno ćete izgoreti.' Jurila sam za njima kao psetance... Satima sam stajala pred vratima. Molila, preklinjala. I onda one: 'Dođavola s tobom! Nisi normalna.' Ujutru, pre osam sati, kada počinje

vizita, one mi daju znak: 'Beži!' Na jedan sat odlazim u hotel. A od devet ujutru do devet uveče imam propusnicu. Noge su mi do kolena bile modre, otekle, toliko sam se umarala. Moja duša je bila tvrđa od tela. Moja ljubav...

Dok sam bila pored njega... nisu to radili... Ali kad bih otišla, fotografisali su ga... Bez odeće... Go. Jedan čaršavčić preko njega. Svaki dan sam menjala taj čaršavčić, a uveče bi bio sav krvav. Podignem ga, a na rukama mi ostaju komadići kože, lepe se. Molim: 'Dušice! Pomozi mi! Osloni se na ruku, na lakat, koliko možeš, da ti zategnem posteljinu, da nema ni šava, ni nabora.' Jedan šavčić – i to je već rana na njemu. Odsekla sam nokte do krvi, da ga negde ne zakačim. Nijedna medicinska sestra nije smela da priđe, da ga dodirne, ako nešto treba, mene zovu. I oni... Oni su ga slikali... Rekli su da je to za nauku. A ja bih ih sve izbacila napolje! Vikala bih i tukla ih! Kako mogu! Da sam mogla da ih tamo ne pustim... Da sam mogla...

Izađem iz sobe u hodnik... Udaram o zid, o klupu, zato što ništa ne vidim. Zaustavim dežurnu sestru: 'On umire.' Ona meni: 'A šta bi ti htela? Dobio je hiljadu i šeststo rendgena, a smrtonosna doza je četiristo.' I njoj je žao, ali na drugi način. A ono je sve moje... Moje voljeno...

Kad su svi umrli, bolnicu su renovirali... Obili su zidove, podigli parket... Promenili stolariju.

Dalje – poslednje... sećam se u delovima. Sve mi se muti.

Noć, sedim kraj njega na stoličici... U osam ujutru: 'Vasenjka, odoh ja. Malo ću da se odmorim.' Otvara i zatvara oči – pušta me. Kako stignem u hotel, dođem do svoje sobe, legnem na pod, na krevet više nisam mogla, sve me je bolelo, a bolničarka već lupa na vrata: 'Hajde! Trči! Zove te, očajnički!' A tog jutra, Tanja Kibenok me je molila: 'Pođi sa mnom na groblje. Bez tebe neću moći.' Tog jutra su sahranili

Vitju Kibenoka i Volođu Pravika. On i Vitja su se družili, porodično smo se družili. Slikali smo se, dan pre eksplozije, u našem samačkom hotelu. Tako su lepi, naši muževi! Vese-li! Poslednji dan onog našeg života... Prečernobiljskog... Tako smo srećni!

Vratili smo se s groblja, brzo zovem dežurnu sestru: 'Kako je?' – 'Umro je pre petnaest minuta.' Kako? Cele noći sam bila pored njega. Samo sam tri sata bila odsutna! Stala sam na prozor i vrištala: 'Zaštooo?' Gledala sam u nebo i vrištala... Da me čuje ceo hotel... Plašili su se da mi priđu... Došla sam k sebi: videću ga poslednji put! Videću! Sjurila sam se niz stepenice... Još uvek je ležao u barokomori, nisu ga odneli. Poslednje reči su mu bile: 'Ljusja! Ljusenjka!' – 'Tek što je otišla. Sad će ona', smirila ga je sestra. Uzdahnuo je i zamukao.

Nisam se više odvajala od njega... Išla sam za sandukom... Mada sanduk nisam upamtila, nego veliku plastičnu kesu... Ta kesa ... U mrtvačnici su me pitali: 'Hoćete li da vam pokažemo u šta ćemo da ga obučemo?' Hoću! Obukli su mu paradnu uniformu, kapu su mu stavili na grudi. Obuću nisu mogli da nađu, zato što su mu noge otekle. Bombe umesto nogu. Paradnu uniformu su takođe rasekli, nisu mogli da mu je navuku, nije više bilo celog tela. Sve same krvave rane. U bolnici poslednja dva dana... Podignem mu ruku, a kost se šeta, nema tkiva da je drži. Komadi pluća, komadi jetre izlaze mu na usta... Davi se svojom utrobom... Uvijem ruku zavojem i gurnem mu je usta, i sve to iz njega vadim... To se ne može iskazati! Ne može se napisati! Ne može se ni preživeti... To je sve tako blisko, moje... Tako... Nijedan broj obuće nije mogao da mu se obuče... Stavili su ga u sanduk bosonog...

Na moje oči... Gurnuli su ga u paradnoj uniformi u džak od celofana i zavezali. I taj džak su stavili u drveni sanduk...

A sanduk su još jednim džakom uvili... Celofan je providan, ali je debeo kao mušema. I sve to su stavili u kovčeg od cinka, jedva su ga ubacili. Samo je kapa ostala na vrhu...

Svi su se skupili... Njegovi roditelji, moji roditelji... U Moskvi smo kupili crne marame... Primila nas je specijalna komisija. Svima su rekli isto, ne možemo vam dati tela vaših muževa, vaših sinova, oni su jako radioaktivni i biće sahranjeni na moskovskom groblju, na poseban način. U zavarenim kovčezima od cinka, ispod betonskih ploča. I vi morate da potpišete ovaj dokument. Potrebna je vaša saglasnost. Ako se neko bunio, hteo da odnese sanduk u rodni kraj, njega su ubeđivali kako su oni sada heroji i kako više ne pripadaju porodici. Oni su sad državni ljudi... Pripadaju državi.

Seli smo u katafalk... Rođaci i neka vojna lica. Pukovnik s voki-tokijem... Preko voki-tokija su nam preneli: 'Čekajte naše naredbe! Čekajte!' Dva ili tri sata tumarali smo po Moskvi, kružnim putem. Opet smo se vratili u Moskvu... Preko voki-tokija: 'Nije dozvoljen ulazak na groblje. Groblje opsedaju strani novinari. Još čekajte.' Roditelji ćute... Mamina marama je crna... Osećam da gubim svest. Padam u histeriju: 'Zašto mog muža treba kriti? Ko je on? Ubica? Zločinac? Razbojnik? Koga mi sahranjujemo?' Mama kaže: 'Tiho, kćeri, tiho.' Miluje me po glavi, hvata me za ruku. Pukovnik prenosi: 'Dozvolite prolaz na groblje. Žena je u histeriji.' Na groblju nas okružuju vojnici. Idemo pod stražom. I sanduk nose pod stražom. Nikom ne dozvoljavaju da se oprost... Samo rodbina... grob su zatrpali u tren oka. 'Brže! Brže!', komanduje oficir. Nisu nam dali ni da zagrlimo sanduk.

I odmah u autobus.

Munjevitom brzinom su nam kupili i doneli karte... Za sledeći dan... Sve vreme s nama je bio neki čovek u civilu, s

držanjem vojnog lica, nije nam dao da izađemo iz hotelske sobe da kupimo hranu za put. Ne dao bog da s nekim zapo-
denemo razgovor, posebno ja. Kao da sam tada mogla da
govorim, nisam mogla ni da plačem. Dežurna je, kada smo
odlazili, prebrojala sve peškire, sve čaršave... tu ih je složila
pa u plastičnu kesu. Sigurno su ih spalili. Hotel smo sami
platili. Za četrnaest dana...

Klinika za bolesti zračenja – četrnaest dana... za četrnaest
dana čovek umire...

Kod kuće sam zaspala. Ušla sam u kuću i bacila se na
krevet. Spavala sam tri dana. Nisu mogli da me probude...
Došla je hitna pomoć. 'Ne', rekao je doktor, 'nije umrla.
Probudiće se. To je takav san, strašan.'

Imala sam tada dvadeset i tri godine...

Sećam se sna... Dolazi moja pokojna baba, u odeći u
kojoj smo je sahranili. I kiti jelku. 'Baba, šta će nam jelka?
Pa sad je leto!' – 'Tako treba. Uskoro će tvoj Vasenjka ova-
mo, kod mene.' A on je odrastao u šumi. Sećam se... Drugi
san... Vasa dolazi u belom i zove Natašu. Našu devojčicu,
koju još nisam rodila. Ona je već velika, i ja se čudim: kako
je porasla? On je baca uvis, i oni se smeju... A ja ih gledam
i mislim, sreća je tako jednostavna. Tako jednostavna! A
onda sam sanjala... On i ja lutamo, gazimo po vodi. Dugo,
dugo hodamo... Verovatno je molio da ne plačem. Davao
mi je znak, odozgo. (*Naglo začuti.*)

Kroz dva meseca sam doputovala u Moskvu. Sa stani-
ce – na groblje. Kod njega. I tamo sam, na groblju, dobila
trudove. Tek što sam s njim zapodela razgovor... Pozvali su
hitnu. Dala sam adresu. Poradala sam se tamo... Kod one
iste Angeline Vasiljevne Guskove... Još onda me je upozo-
rila: 'Dođi ovamo da se porodiš.' A kud bih ovakva? Rodila
sam dve nedelje pre termina...